TEBD

Türk Eğitim Bilimleri Dergisi
2017
Cilt 15
Sayı 2
Sayfa 117-140

Siber Zorbalık ile Problemli İnternet Kullanımı ve Riskli İnternet Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi *

Halime Ünver[1] Zihni Koç[2]

Öz

Bu araştırmanın amacı ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin siber zorbalık davranışları ile problemli internet kullanımları ve riskli internet davranışları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde bir çalışma olup, Bolu İli, Gerede İlçesi'nde çeşitli ortaöğretim kurumlarında eğitim gören 523 öğrenci ile yürütülmüştür. Verilerin toplanmasında "Kişisel Bilgi Formu", "Siber Zorbalık Ölçeği", "İnternette Bilişsel Durum Ölçeği" ve "Riskli İnternet Davranışları Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, betimsel istatistikler, Saphiro Wilk's, Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışları arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Ek olarak erkek öğrencilerin riskli internet davranışlarının kızlardan daha yüksek olduğu, İmam Hatip Lisesinde okuyan, ödev sitelerini kullanan ve ebeveynleri ile internet etkinliklerini paylaşan öğrencilerin siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışları puanlarının diğer liselerde okuyan, sosyal medya sitelerini kullanan ve ebeveynleri ile internet etkinliklerini paylaşmayan öğrencilerden düşük olduğu görülmüştür. Öğrencilerin yaşları ile siber zorbalık davranışları, problemli internet kullanımları ve riskli internet davranışları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Siber zorbalık, problemli internet kullanımı, riskli internet davranışları

Abstract

The aim of this research is to investigate the relationships among cyberbullying, problematic internet use and risky internet behaviors of the secondary school students. This research is based on relational screening model and surveyed among 523 students studying at various schools in Bolu Province, Gerede District. "Personal Information Form", "Cyberbullying Scale", "Cognitive Position on Internet Scale", "Risky Internet Behaviors Scale" were used to collect data. Descriptive statistics, Saphiro Wilk's, Mann Whitney U and Kruskal Wallis H test were used while analyzing the data. As a result of the analysis made, a moderate-level positive correlation is found among cyberbullying, problematic internet use and risky internet behavior of students. Additionally, It is found that boys have higher risky internet behaviors than girls and students who study at the Religious High School, who use homework websites and who share internet activities with their parents have less cyberbullying, problematic internet use and risky internet behavior scores than those being student in other high schools, using social media sites and not sharing internet activities with their parents. There was no statistically meaningful difference in students' cyber bullying behaviors, problematic internet use and risky internet behaviors based on their age.

Keywords: Cyberbullying, problematic internet use, risky internet behaviours

* Bu çalışma "Siber Zorbalık ile Problemli İnternet Kullanımı ve Riskli İnternet Davranışı Arasındaki İlişki ve Bu Değişkenlerin Çeşitli Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi" adlı tezden üretilmiştir.

[1] Halime Ünver, Doktora Öğrencisi, Keele University School of Psychology, h.unver@keele.ac.uk
[2] Zihni Koç, Yard. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, zihnikoc@gazi.edu.tr

Giriş

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler tüm dünyayı yeniden şekillendirmektedir. Bireylerin iletişimden eğlenceye, alışverişten film izlemeye, sosyal yaşamda aktif olarak katılımlarını gerektiren faaliyetler şekil değiştirerek sanal ortama taşınmaktadır. Bilişim teknolojileri ve internet özellikle iletişimde kolaylık sağlarken, yaşamımıza bazı yenilikler ve değişiklikler de getirmektedir (Zorbaz, 2013). Bu yeniliklere örnek olarak alışveriş yapabilme, hızlı ve pratik bilgi alışverişinde bulunma ve arkadaş edinme verilebilir (Serin, 2012). Toplumu oluşturan tüm yaş gruplarındaki bireyler bu değişimden doğrudan veya dolaylı, az ya da çok etkilenmiş ve etkilenmektedirler. Bu değişim toplum yapısı, yaşam biçimi, eğitim sistemi, iletişim vb konularında kendini açıkça göstermektedir.

İnternet ve bilişim teknolojilerindeki bu değişim, kişileri de büyük ölçüde etkilemektedir. Günümüzde, cep telefonları ve diğer bilişim teknolojileri adeta bireylerin vazgeçilmez bir ihtiyacı haline dönüşmüş vaziyettedir. (Peker, 2013). İnternet ve cep telefonu kullanımı gençler arasında yaygınlaşmış ve akran kültürünün önemli bir parçası haline gelmiştir (Henkoğlu, Mahiroğlu ve Keser, 2015; Peker, 2013; Rosmalen-Nooijens, Wong, Prins ve Lagro-Janssen, 2017; Slonje ve Smith, 2008).

Türkiye internet ile 1987 yılında bağlantı kurmaya çalışmış ve 1993 yılında internet ile tanışmıştır (Güvenir, 2005). 1999 yılına kadar sadece üniversitelerde kullanılan internet, 1999 tarihi itibariyle ticari bir kimlik kazanmıştır (Arısoy, 2009). Türkiye'de olduğu gibi, internet kullanımı tüm dünyada da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Internet World Stats (IWS- İnternet Dünya İstatistikleri) Mart 2017 verileri dünya nüfusunun %49.6'sının, Avrupa nüfusunun %77.4'ünün ve Türkiye nüfusunun ise %59.6'sının internet kullandığını, ayrıca 2000 yılından günümüze kullanım oranının % 93.8 oranında arttığını göstermektedir (IWS, 2017). Buna göre Türkiye, Dünya ortalama internet kullanımının üstünde, Avrupa ortalama internet kullanımının ise altında yer almaktadır. Kullanıcı sayısı bakımından değerlendirildiğinde, Türkiye 41 milyon kullanıcı ile Avrupa'da ilk sırada, Birleşik Krallık ise 38 milyon kullanıcı ile 2. sırada yer almaktadır (IWS, 2017). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2016) verilerine göre 2016 yılı itibariyle Türkiye'de hanelerin %61.2'si interneti kullanmaktadırlar. Bilgisayar ve internet kullanımının en yoğun olduğu yaş aralığı 16-24'tür ve bunu 25-34 yaş aralığı izlemektedir. Eğitim durumuna göre en fazla bilgisayar ve internet kullanan grubun %95.6 ile yüksekokul, fakülte ve daha üstü eğitim alanların olduğu, bu grubu %86.4 oranla lise ve dengi eğitim kurumlarından mezun olanların takip ettiği görülmektedir. Ek olarak eğitim seviyesi düştükçe internet kullanım oranları da düşmektedir (TÜİK, 2016).

Teknolojik gelişmelerin bu denli ilerleyişi, başta teknoloji ile yakından ilgili olan çocuk ve ergen grubunu etkilemektedir. Teknoloji çağının etkisi ile ergenlik döneminin karakteristik özellikleri olan, aileden uzaklaşma, akranlarla yakınlaşma, arkadaş gruplarına katılma ve kimlik edinme arayışı kendisini sanal ortamda göstermektedir. Ergenin kimlik kazanımında, gerçek yaşamında arkadaşları ile kurduğu ilişki ve bir gruba karşı geliştirdiği aitlik duygusu kadar internet ortamında geliştirdiği arkadaşlıklar ve sosyal çevre de ergen birey için önemli olmaktadır (Ögel, 2012).

Bilişim teknolojilerinin, bilgi kaynaklarına hızlı ulaşım sağlama, sosyalleşme, çevrimiçi anlık iletişim kurma imkânı sağlaması gibi faydaları olmasına rağmen, birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir (Bazarova, 2016; Best, Manktelow ve Taylor, 2014; Cansever, 2013; Lenhart, Madden ve Hitlin, 2005; Makas, 2008; Yüksel ve Yılmaz, 2016). Ergenlerin interneti verimli ve etkili kullanmaları

arkadaşları ile ilişkilerini geliştirirken, internetin uzun süre ve verimsiz kullanımı ergenlerin sosyal yaşamdan uzaklaşmalarına, yalnızlaşmalarına, akademik başarılarının düşmesine, duruş bozuklukları yaşamalarına, uyku düzenlerinde bozulmaya ve benzeri durumlara sebebiyet verebilmektedir (Cengizhan, 2003; Makas, 2008; Yücel ve Gürsoy, 2013). Bu olumsuzluklar, bireyleri sağlıksız yaşamaya sevk etme, madde kullanımı ve maddeye ulaşım olasılığını arttırma, cinsel istismar ihtimalini kolaylaştırma, dolandırıcılık, kötü niyetli insanlarla kolay iletişime geçme, terör olaylarına ve provokatif etkinliklere kolaylıkla dâhil olabilme ve siber zorbalık gibi olumsuz yaşam olaylarına yönlendirme olarak sayılabilir (Çelen, Çelik ve Seferoğlu, 2011). Bu duruma ek olarak son yıllarda artan şiddet olaylarında teknolojinin de büyük bir etkisinin olduğu düşünülmektedir (Arıman, 2007). Ayrıca gerçek yaşamda ulaşmalarının zor olduğu ya da konuşmamaları gereken insanlarla kolayca iletişime geçebilmektedirler (Sayar, 2002).

Bilgisayar, internet ve akıllı telefon kullanım oranlarının hızlı artışı ile birlikte siber zorbalık oranlarında da önemli bir artış görülmektedir (Burnukara, 2009; Campbell, 2005; Li, 2008; Özel, 2013). İlişkilerin sanal ortama taşınması ile zorbalık gibi sosyal yaşamda ortaya çıkabilen kimi sorunlar yeni şekilleri ile sanal ortamda kendini göstermektedir (Özbay, 2013; Serin, 2012). Ergenlerin günlük yaşamda karşılaştıkları zorbalık, sanal ortama taşınmakta ve başka şekillerde ergenleri zorlamaktadır (Dursun ve Akbulut, 2010; Erdur-Baker ve Topçu, 2008; Özel, 2013). Bu durum ergenleri, siber zorbalıkla mücadele etmek gibi, yeni bir mücadele alanı ile yüz yüze bırakmaktadır. Özellikle akranları tarafından siber zorbalık yaşantısına maruz bırakılan mağdurlar, kişisel, sosyal, psikolojik ve duygusal açıdan oldukça olumsuz etkilenmektedir (Şahin, Aydın ve Sarı, 2012). Siber zorbalık yaşantısına maruz kalan kişilerde antisosyal kişilik özellikleri, okul fobisi, içine kapanma, benlik saygısında azalma, yalnızlık, cinsel istismar, okul devamsızlığı gibi konularda artış olduğu (Serin, 2012), depresyon, kaygı, hatta intihar görülebildiği bilinmektedir (Yılmaz, 2010).

Şahin, Sarı, Özer ve Er (2010)'in lise öğrencileri ile yürüttükleri nitel bir çalışmada, öğrencilerin sergiledikleri siber zorbalık davranışları sırası ile özel numara ile rahatsız etme, çevrimiçi oyunlarda hakaret/cinsel içerik/tehdit içeren konuşmalar yapma, sohbet odasında hakaret/cinsel içerik/tehdit içeren konuşmalar yapma, e-posta aracılığı ile birisine hakaret/cinsel içerik/tehdit içeren mesajlar gönderme, messenger ve elektronik posta hesaplarının şifrelerini alarak özel mesajlara ulaşma olarak belirtmişlerdir. Siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerde ise en fazla öfke ve üzüntü duygularının ortaya çıktığını belirtmişlerdir.

Altundağ (2016), Arıcak vd. (2008), Arıcak (2009), Burnukara (2009), Cicioğlu (2014), Ciminli ve Kağan (2016), Çetinkaya (2010), Dilmaç (2009), Erdur-Baker ve Kavşut(2007), Peker, Eroğlu ve Çitemel (2012) ve Şahin vd. (2010) ergenlik çağındaki öğrenciler ile yürüttükleri çalışmalarda, erkeklerin kızlardan daha fazla siber zorbalık davranışı gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bilgisayar ve internet temelli iletişim kaynaklarının kullanımının (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007) ve riskli internet davranışlarının (Eroğlu, 2011) siber zorbalık davranışını arttırdığı belirtilmiştir. Ayrıca ailenin ekonomik durumu, çocuğun devam ettiği okul türü, yaş ve sınıf değişkenleri ile siber zorbalık arasında ilişki saptanmamıştır (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007).

İnternet sağladığı imkânlar, oluşturduğu kolaylıklar ve yaşattığı serbestlik duygusu ile insanı bir süre sonra kendisine bağımlı hale getirebilecek bir yapıya sahiptir. Ülkemizdeki genç nüfusun varlığı ve internete ulaşımın kolaylığı göz önüne alındığında, hastalık olarak değerlendirilen problemli internet

kullanımının çocuk ve ergenler arasında görülme olasılığının artma eğiliminde olacağı düşünülmektedir (Makas, 2008). İnternette fazla zaman geçirmek siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışları gibi sonuçlara sebebiyet verebilir. Problemli internet kullanımının, internet kullanım süresi ile olan ilişkisi incelendiğinde, günlük 5 saat ve daha fazla kullanımın problemli internet kullanımı kapsamına gireceğinden söz edilmektedir (Odacı ve Kalkan, 2010; Tahiroğlu vd. 2010; Tutgun, 2009).

Problemli internet kullanımı ve cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde birçok araştırma (Balta ve Horzum, 2008; Berber-Çelik ve Odacı, 2013; Büyükşahin-Çevik ve Çelikkaleli, 2010; Cicioğlu, 2014; Cömert ve Ögel, 2009; Derin ve Bilge, 2016; Odacı ve Kalkan, 2010; Odacı, 2013; Özçınar, 2011; Say ve Batıgün, 2016; Yüksel ve Yılmaz, 2016) erkeklerde problemli internet kullanımının, kızlara oranla anlamlı derecede yüksek olduğunu göstermektedir. Problemli internet kullanımı ve internet kullanım süresi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar (Balcı ve Gülnar, 2009; Cicioğlu, 2014; Derin ve Bilge, 2016; Eroğlu ve Bayraktar, 2017; Sırakaya, 2011; Tahiroğlu vd. 2010 ve Yüksel ve Yılmaz, 2016) internet kullanım süresi arttıkça problemli internet kullanımının arttığını bildirmektedir. Ek olarak aile ve/veya akran desteği alan çocuk ve ergenlerin problemli internet kullanımlarının akranlarına oranla anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmektedir (Büyükşahin-Çevik ve Çelikkaleli, 2010 ve Esen, 2010). Psikolojik iyi oluş ile problemli internet kullanımı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar ise (Akın ve İskender, 2011; Ceyhan, 2008; Çağır ve Gürgan, 2010; Kurtaran, 2008; Tahiroğulları vd., 2010 ve Yılmaz, 2013) psikolojik iyi oluş ile problemli internet kullanımı arasında negatif yönde bir ilişkinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Riskli internet davranış çeşitliliğini ve bu riskli internet davranışlarının görülme sıklığını inceleyen bazı araştırmalar, özellikle internet ortamında intiharı özendirici sitelerin bulunduğunu (Alao, Sodenberg, Pohl ve Alao, 2006), kişilerin yarışma amaçlı olarak kişisel bilgilerini internet ortamında paylaştıklarını (Livingstone ve Helsper, 2008), bireylerin internet ortamında tanımadığı kişilerle iletişim kurduğunu ve bazılarının gerçek hayatlarında bu kişiler ile görüştüklerini (Berson, Berson ve Ferron, 2002; Livingstone ve Helsper, 2008) bildirmişlerdir. Tüm bunlara ek olarak riskli internet davranışlarını önlemeye yönelik verilen eğitimlerin ise öğrenciler üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Berson, Berson ve Ferron, 2002).

İçinde bulunduğumuz teknoloji çağının doğal bir getirisi olarak, internet yaşamımızın neredeyse tüm boyutlarını kuşatmış durumdadır. Buna bağlı olarak teknolojiyi ve interneti en yoğun kullanan gruplardan biri olan ergenler için güvenli internet kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle eğitim ortamlarında, ailelerin bir kısmının bu konuya ilişkin olarak tedirgin ve/veya muzdarip olduğu gözlenmektedir. Buna ek olarak son yıllarda internet aracılığı ile çocuk, ergen ve gençlerin siber zorbalık, istismar, dolandırıcılık gibi önemli problemlerden dolayı mağduriyet yaşadıkları görülmektedir. Konu ile ilgili değerlendirme yapıldığında, bu durumu etkileyen birden fazla faktörün olabileceği ve bu faktörlerin hem tek başına hem de bir arada insanları etkileyeceği düşünülmektedir. Bu araştırma, internet aracılığı ile daha önce ortaya çıkan, günümüzde devam eden ya da gelecekte ortaya çıkması muhtemel mağduriyetin veya zararın en aza indirilmesi ile çocuklarla gençlerin bu zararlardan korunması için siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışları arasındaki ilişki ile bu değişkenlerin çeşitli demografik özelliklere göre incelemesi bakımından önemlidir. Ayrıca, elde edilen bu bilimsel veriler çerçevesinde bundan sonraki uygulamalara, eğitim faaliyetlerine ve

önleme çalışmalarına yön verebilecek bilgiler sunabilmesi bakımından da önem arz etmektedir.

Bu çalışmada ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin siber zorbalık davranışları ile problemli internet kullanımları ve riskli internet davranışları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve bu değişkenlerin yaş, cinsiyet, okul türü, günlük internet kullanım süresi, tercih edilen internet siteleri, internet kullanımında anne babanın süre ve içerik kontrolü sağlaması gibi demografik özellikler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Buna bağlı olarak aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır;

1. Öğrencilerin siber zorbalık davranışları, problemli internet kullanımları (sosyal destek alt boyutu, yalnızlık-depresyon alt boyutu, azalmış dürtü kontrolü alt boyutu, dikkat dağıtma alt boyutu) ve riskli internet davranışları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

2. Öğrencilerin siber zorbalık davranışları, problemli internet kullanımları ve riskli internet davranışları yaşa göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3. Öğrencilerin siber zorbalık davranışları, problemli internet kullanımları ve riskli internet davranışları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

4. Öğrencilerin siber zorbalık davranışları, problemli internet kullanımları ve riskli internet davranışları öğrenim gördükleri okul türüne göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

5. Öğrencilerin siber zorbalık davranışları, problemli internet kullanımları ve riskli internet davranışları günlük internet kullanım süresine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

6. Öğrencilerin siber zorbalık davranışları, problemli internet kullanımları ve riskli internet davranışları ziyaret edilen sitelere (sosyal medya, ödev, haber, magazin, sohbet, oyun vb.) göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

7. Öğrencilerin siber zorbalık davranışları, problemli internet kullanımları ve riskli internet davranışları, öğrencilerin internet etkinliklerini ebeveynleri ile paylaşma durumlarına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Bu araştırma betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın modelini tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli oluşturmaktadır. İlişkisel tarama modelleri iki veya daha çok sayıdaki değişkenlerin arasındaki birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. İlişkisel tarama modeli gerçek bir neden-sonuç ilişkisi vermemekle birlikte bir değişkendeki durumun bilinmesi halinde ötekinin kestirilmesine olanak sağlamaktadır (Karasar, 2013)

Çalışma Grubu

Araştırma, 2014-2015 Eğitim Öğretim yılında Bolu İli Gerede İlçesinde bulunan ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler arasından uygun örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen 523 öğrencinin gönüllü katılımı ile yürütülmüştür. Uygun örnekleme metodu örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulanabilir gruplardan seçilmesini ifade eder (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Kardeniz ve Demirel, 2017). Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında, öğrencilerin 308'inin (% 58,9) kız, 215'inin (% 41,1) erkek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin 135'i (% 25,8) dokuzuncu sınıf, 137'si (% 26,2) onuncu sınıf, 134'ü (% 25,6) on birinci sınıf ve 117'si (% 24,4) on ikinci sınıfta öğrenim görmektedir. Öğrencilerin yaş aralığı 14 ile 20 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 16,43'tür (SS=1,18). Öğrencilerin 112'si (%21,4) Anadolu Lisesi, 49'u (%9,4) Anadolu Öğretmen Lisesi, 69'u (%13,2) Genel Lise, 211'i (%40,3)

Meslek Lisesi ve 82'si (%15,7) İmam Hatip Lisesinde öğrenim görmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada dört farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Birinci araç kişisel bilgi formu, ikinci araç siber zorbalık ölçeği, üçüncü araç internette bilişsel durum ölçeği ve dördüncü araç ise riskli internet davranışları anketidir. Kişisel bilgi formu haricinde, araştırmada kullanılan tüm ölçekler araştırmacı tarafından ölçek geliştiricilerinden izin alınarak kullanılmıştır

Kişisel bilgi formu. Kişisel bilgi formu, ilgili alanyazın incelemesinin ardından araştırmacı tarafından hazırlanmış ve çalışma grubuna dahil olan lise öğrencilerinin demografik özelliklerine ilişkin bilgi elde edebilmek amacıyla tasarlanmıştır. Kişisel bilgi formunda öğrencilerin yaş, cinsiyet, eğitim gördükleri okul türü, günlük internet kullanım süreleri, ziyaret edilen internet sitesi tercihleri ve internet etkinliklerinin ebeveynlerle paylaşılması ile ilgili bilgilere ulaşmayı amaçlayan sorular yöneltilmiştir. Bu sorularla ilgi herhangi standart bir puanlama yapılmadığı için geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmamıştır. Zaman aralığı 0-2 saat ile 3 saat ve üzeri olacak şekilde ifade edilmiştir. Bu aralığın belirlenmesinde alanyazındaki çalışmaların kritik gördüğü süreler dikkate alınmıştır. Tahiroğlu vd (2010) yaptıkları çalışmada haftada 8 saat ve üzeri, Sırakaya (2011) günlük 4 saat ve üzeri, Cicioğlu (2014) ise günlük 3 saat ve üzeri internet kullanımın problemli internet kullanımıyla anlamlı ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Tarihsel değişim göz önüne alındığında günlük ortalama 3 saatin kritik bir dilim olacağı varsayılarak, günlük kullanım aralıkları 0-2 saat ve 3 saat üzeri olacak şekilde tasarlanmıştır.

Siber zorbalık ölçeği (SZÖ). Arıcak, Kınay ve Tanrıkulu (2012) tarafından 11-18 yaş aralığındaki ergenlerle yürütülen çalışmalar sonucunda geliştirilen Siber Zorbalık Ölçeği dörtlü (1=Hiçbir Zaman, 2=Bazen, 3=Çoğu Zaman, 4=Her Zaman) Likert tipinde bir ölçektir. 24 maddeden oluşmaktadır. "İnternette arkadaşlarımın ya da başka kişilerin kişisel bilgilerini kullanırım" ifadesi ölçek maddelerine örnektir. Ölçekten alınabilecek puanlar 24 ile 96 puan aralığında değişmektedir. Puanların artışı, siber zorbalığın da arttığı anlamını taşımaktadır.

Yapılan açımlayıcı faktör analizinde tüm maddelerin tek faktör altında toplandığı, bu tek faktörün 12.139'luk bir öz değere sahip olduğu ve toplam varyansın %50.58'ini açıkladığı bulunmuştur. Ek olarak, bu faktörde yer alan maddelerin faktör yüklerinin .49 ile .82 arasında değiştiği görülmüştür. İç tutarlık katsayısına bakıldığında ise, ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach Alfa Katsayısı .95, test-tekrar test güvenirlik katsayısı ise .70 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu değerler ölçeğin, güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir (Arıcak vd., 2012). Ölçeğin bu araştırma için hesaplanan Cronbach Alfa Katsayısı ise .88 olarak bulunmuştur.

İnternette bilişsel durum ölçeği (İBDÖ). Davis (2002)'in geliştirdiği ve problemli internet kullanımını belirlemeye yardımcı bir ölçme aracı olan İnternette Bilişsel Durum Ölçeği-İBDÖ (Online Cognition Scale-OCS)'nin üniversite öğrencileri örnekleminde geçerlik ve güvenirlik çalışması Özcan ve Buzlu (2005) tarafından yapılmıştır. İBDÖ, internete ilişkin düşünceleri ölçmektedir ve ölçek değerlendirmesi yapılırken toplam puan ve alt grup puanları hesaplanmaktadır. Puan hesaplaması yapılırken, "Kesinlikle Katılmıyorum"dan "Kesinlikle Katılıyorum"a kadar 1 ile 7 arasında puanlama yapılmakta ve yalnızca 12. madde ters çevrilerek puanlamaya dahil edilmektedir. Puan artışı ile problemli kullanım arasında doğru orantı bulunmaktadır. Yani ölçek puanlarının artması, problemli internet kullanımının arttığını göstermektedir. Ölçeğin orijinal formu için Davis

(2002) tarafından yapılan geçerlik ve güvenirlik çalışmasında, ölçeğin güvenirlik katsayısı α=.93 olarak bulunmuştur. Açıklayıcı faktör analizi sonucuna göre Yalnızlık-Depresyon, Azalmış Dürtü Kontrolü, Sosyal Destek ve Dikkat Dağıtma olmak üzere dört alt boyut olduğu belirlenmiştir. Test-tekrar test güvenirliği r = .87 olarak bulunmuştur.

Türkçeye uyarlanmış ölçeğin uygulama sonucunda, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı toplam ölçek puanları için .90, sosyal destek alt grup puanları için .87, yalnızlık/depresyon alt grup puanları için .76, azalmış dürtü kontrolü alt grup puanları için .89 ve dikkat dağıtma alt grup puanları için .85 ($p<0.001$) olarak bulunmuştur. İBDÖ'nin test-tekrar test uygulamasında uyum aranmış ve ilk test ile son test uygulamasındaki yanıtlar arasında aynı yönde güçlü ilişki olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç tutarlılığını saptamak amacıyla Cronbach Alpha Katsayısına bakıldığında, ölçeğin iç tutarlılık katsayısının .91 olduğu görülmüştür. Ölçeğin bu araştırma için Cronbach Alpha Katsayısı .95 olarak hesaplanmıştır.

Riskli İnternet Davranışları Anketi (RİDA). Eroğlu (2011) tarafından geliştirilen RİDA, 28 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılar, 4'lü Likert tipi bir derecelendirme kullanarak, anket maddeleri ile görüşlerini (1) Hiçbir Zaman ve (4) Sıklıkla cevapları arasında değişen ifadelerle belirtmektedir. Buna bağlı olarak, anketten alınabilecek en düşük puan 24, en yüksek puan ise 96 olarak görülmüştür. Anketten alınan puan arttıkça riskli internet davranışlarını gösterme ihtimali de artmaktadır. Yapılan güvenirlik çalışması neticesinde ise anketin güvenirliği .72 olarak bulunmuştur. Bu araştırma için yapılan güvenirlik hesaplamalarında ise ölçeğin Cronbach Alpha değeri .91 olarak bulunmuştur.

İşlem

Araştırma verilerinin, parametrik veya non-parametrik yöntemlerden hangisi ile analiz edileceğini saptamak amacıyla değişkenlerin normal dağılımdan gelme durumları araştırılırken örneklemdeki birim sayısının 29'dan fazla olması nedeniyle Kolmogorov Smirnov testinden yararlanılmıştır (Büyüköztürk, Kılıç, Akgün, Kardeniz, ve Demirel, F., 2009). Kolmogorov Smirnov testinden elde edilen ($p=0.036$; $p<0.05$) değeri normal dağılım göstermediğini ortaya koymuştur. Bundan dolayı Mann Whitney U ve Kruskal Wallis-H Testlerinden yararlanılmıştır. Birim sayılarının 20'den fazla olması nedeniyle Mann Whitney U Testi için standartlaştırılmış z değerleri verilmiştir (Büyüköztürk, 2004). Kruskal Wallis-H Testinde anlamlı farklılıkların görülmesi durumunda Post-Hoc Çoklu Karşılaştırma Testi ile aralarında farklılık olan gruplar belirlenmiştir. Normal dağılım göstermeyen değişkenler arasındaki ilişkiler incelenirken Spearman's Korelasyon Katsayısından yararlanılmıştır. Sonuçlar yorumlanırken anlamlılık düzeyi olarak 0,05 kullanılmış olup $p<0,05$ olması durumunda anlamlı bir farklılığın olduğu, $p>0,05$ olması durumunda ise anlamlı bir farklılığın olmadığı belirtilmiştir (Büyüköztürk, 2004).

Bulgular

Öğrencilerin problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan korelâsyon testi değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Problemli İnternet Kullanımı, Siber Zorbalık ve Riskli İnternet Davranışları Arasındaki İlişkiye Ait Korelâsyon Testi Sonuçları

	Sosyal Destek Alt Boyutu	Yalnızlık-Depresyon Alt Boyutu	Azalmış Dürtü Kontrolü Alt Boyutu	Dikkat Dağıtma Alt Boyutu	Problemli İnternet Kullanımı Toplam Puan	Siber Zorbalık Puanı	Riskli İnternet Davranışları Puanı
Sosyal Destek Alt Boyutu	1						
Yalnızlık-Depresyon Alt Boyutu	,728**						
Azalmış Dürtü Kontrolü Alt Boyutu	,723**	,791**					
Dikkat Dağıtma Alt Boyutu	,659**	,723**	,672**				
Problemli İnternet Kullanımı Toplam Puanı	,908**	,885**	,892**	,842**			
Siber Zorbalık Puanı	,315*	,262	,273	,322*	,334*		
Riskli İnternet Davranışları puanı	,390*	,331*	,299*	,342*	,393*	,390*	1

*p<.05, **p<.01

Tablo 1'de görüldüğü gibi problemli internet kullanımı ve siber zorbalık arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde, zayıf bir ilişki (r=.334; p <.05) vardır. Problemli internet kullanımı (tüm alt boyutları ile) ve riskli internet davranışları arasında yine istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde ve zayıf bir ilişki (r=.393; p<.05) olduğu söylenebilir. Ayrıca siber zorbalık ile riskli internet davranışları arasında da istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde, zayıf bir ilişki (r=.390; p<.05) olduğu tespit edilmiştir. Yani, herhangi bir değişkenin toplam puanı yükselirken diğer değişkenlerin toplam puanları da yükselmekte, herhangi bir değişkenin toplam puanı düşerken diğer değişkenlerin de toplam puanları düşmektedir.

Öğrencilerin yaşları ile siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarının anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini saptamak amacıyla Kruskal Wallis H Testi uygulanmış ve bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin Yaşları ile Siber Zorbalık, Problemli İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık Davranışları Arasındaki İlişkiye Ait Dağılımı Gösteren Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Değişkenler	**Yaş**	***n***	$\bar{X}$	***Ss***	***H***	***p***
Siber Zorbalık	14-15 yaş	125	25,59	2,8	3,792	0,285
	16 yaş	146	26,19	4,1		
	17 yaş	147	26,35	5,32		
	18-20 yaş	105	26,51	4,45		
	Toplam	523	26,16	4,3		
Problemli İnternet Kullanımı	14-15 yaş	125	95,07	45,17	1,797	0,616
	16 yaş	146	98,06	40,6		
	17 yaş	147	93,95	43,74		
	18-20 yaş	105	95,81	45,71		
	Toplam	523	95,74	43,54		
Riskli İnternet Davranışları	14-15 yaş	125	29,08	7,77	4,323	0,229
	16 yaş	146	31,05	9,92		
	17 yaş	147	29,89	8,35		
	18-20 yaş	105	31,22	9,38		
	Toplam	523	30,29	8,91		

*p<.05

Tablo 2'ye bakıldığında, öğrencilerin yaşları ile siber zorbalık (p=.285; p<.05) problemli internet kullanımı (p=.616; p<.05) ve riskli internet davranışları (p=.229; p<.05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türü ile siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarının anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini saptamak amacıyla Kruskal Wallis H Testi uygulanmış ve bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğrencilerin Lise Türleri ile Siber Zorbalık, Problemli İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık Davranışları Arasındaki İlişkiye Ait Dağılımı Gösteren Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Değişkenler	**Lise Türü**	***n***	$\bar{X}$	***Ss***	***H***	***p***
Siber Zorbalık	Anadolu Lisesi	112	26,23	4,06	24,681	0,001*
	Anadolu Öğretmen Lisesi	49	27	4,65		
	Genel Lise	69	27,04	4,85		
	Meslek Lisesi	211	26,13	4,77		
	İmam-Hatip Lisesi	82	24,9	1,52		
	Toplam	523	26,16	4,3		
Problemli İnternet Kullanımı	Anadolu Lisesi	112	98,45	42,21	16,668	0,002*
	Anadolu Öğretmen Lisesi	49	105,76	42,27		
	Genel Lise	69	102,28	50,49		
	Meslek Lisesi	211	95,82	42,66		
	İmam-Hatip Lisesi	82	80,76	38,96		
	Toplam	523	95,8	43,53		
Riskli İnternet Davranışları	Anadolu Lisesi	112	30,16	8,58	32,423	0,001*
	Anadolu Öğretmen Lisesi	49	28,51	5,11		
	Genel Lise	69	29,38	6,38		
	Meslek Lisesi	211	32,28	10,56		
	İmam-Hatip Lisesi	82	27,16	6,92		
	Toplam	523	30,29	8,9		

*p<.05

Tablo 3'e bakıldığında, Kruskal Wallis H Testi sonucuna göre, öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türü ile siber zorbalık (p=.001; p<.05) problemli internet kullanımı (p=.002; p<.05) ve riskli internet davranışları (p=.001; p<.05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu anlamlı farklılığın hangi değişkenlerken kaynaklandığını anlamak amacıyla tüm değişkenler arasında Post-Hoc Çoklu Karşılaştırma Testi yapılmıştır. Farklılık olduğu görülen gruplar ile ikişerli olarak Mann Whitney U Testi yapılmıştır. Yapılan testin sonucuna göre, İmam Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerin siber zorbalık, riskli internet davranışları ve problemli internet kullanım puanlarının Anadolu Öğretmen Lisesi, Genel Lise, Anadolu Lisesi ve Meslek Lisesinde okuyan öğrencilere göre anlamlı derecede düşük olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin günlük internet kullanımı ile siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarının anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini saptamak amacıyla Mann Whitney U Testi uygulanmış ve bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Öğrencilerin internet sitelerini tercih etme amaçları ile siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarının anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini saptamak amacıyla Kruskal Wallis H Testi uygulanmış ve bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrencilerin Günlük İnternet Kullanım Süresi ile Siber Zorbalık, Problemli İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık Davranışları Arasındaki İlişkiye Ait Dağılımı Gösteren Mann Whitney U Testi Sonuçları

Değişkenler	**Kullanım Süresi**	***n***	$\bar{X}$	***Ss***	***z***	***p***
Siber Zorbalık	0-2 saat	324	25,79	3,28	-2,444	0,015*
	3 saat ve üstü	199	26,77	5,53		
	Toplam	523	26,16	4,3		
Problemli İnternet Kullanımı	0-2 saat	324	87,83	40,31	-5,372	0,001*
	3 saat ve üstü	199	108,79	45,5		
	Toplam	523	95,8	43,53		
Riskli İnternet Davranışları	0-2 saat	324	29,08	7,61	-4,02	0,001*
	3 saat ve üstü	199	32,26	10,4		
	Toplam	523	30,29	8,9		

*p<.05

Tablo 5. Öğrencilerin internet sitelerini kullanma amaçları ile Siber Zorbalık, Problemli İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık Davranışları Arasındaki İlişkiye Ait Dağılımı Gösteren Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Değişkenler	**Ziyaret Edilen Siteler**	***n***	$\bar{X}$	***Ss***	***H***	***p***
Siber Zorbalık	Sosyal medya	328	26,58	4,96	12,789	0,025*
	Ödev	97	25,36	2,79		
	Haber ve magazin	20	25,55	1,9		
	Sohbet	37	25,32	2,48		
	Oyun	30	25,83	3,29		
	Diğer	11	25,45	2,81		
	Toplam	523	26,16	4,3		
Problemli İnternet Kullanımı	Sosyal medya	328	100,58	41,22	33,121	0,001*
	Ödev	97	78,63	44,85		
	Haber ve magazin	20	86,3	30,83		
	Sohbet	37	94,62	48,79		
	Oyun	30	102,43	51,68		
	Diğer	11	108,09	42,69		
	Toplam	523	95,8	43,53		
Riskli İnternet Davranışları	Sosyal medya	328	31,27	9,22	48,671	0,001*
	Ödev	97	26,58	4,69		
	Haber ve magazin	20	26,95	3,59		
	Sohbet	37	30,49	10,98		
	Oyun	30	32,37	11,54		
	Diğer	11	33,45	9,38		
	Toplam	523	30,29	8,9		

*p<.05

Tablo 4'e bakıldığında Mann Whitney U Testi sonucuna göre, öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türü ile siber zorbalık (p=.015; p<.05) problemli internet kullanımı (p=.001; p<.05) ve riskli internet davranışları (p=.001; p<.05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. İnterneti günlük 0-2 saat arasında kullananların siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranış puanları, günlük 3 saat ve üzerinde kullananlara göre anlamlı derecede düşüktür.

Tablo 5'te görüldüğü gibi, Kruskal Wallis H Testi sonucuna göre, öğrencilerin internet ziyaret etme amaçları ile siber zorbalık (p=.025; p<.05) problemli internet kullanımı (p=.001; p<.05) ve riskli internet davranışları (p=.001; p<.05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. İnterneti ödev yapmak maksadı ile kullanan öğrencilerin problemli internet kullanımı ve siber zorbalık toplam puanı sosyal medya sitelerini takip edenlere göre anlamlı derecede düşüktür. Ödevlere yönelik siteleri takip eden öğrencilerin riskli internet davranışları toplam puanlarının sosyal medya, oyun ve diğer siteleri takip edenlere göre anlamlı derecede düşük olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin internet etkinliklerini ebeveynleriyle paylaşma durumları ile siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarının anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini saptamak amacıyla Mann Whitney U Testi uygulanmış ve bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğrencilerin Ziyaret Ettikleri İnternet Sitelerini Ebeveynleriyle Paylaşma Durumu ile Siber Zorbalık, Problemli İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık Davranışları Arasındaki İlişkiye Ait Dağılımı Gösteren Mann Whitney U Testi Sonuçları

Değişkenler	**Ziyaret Edilen Siteleri Ebeveynler ile Paylaşma Durumu**	***N***	$\bar{X}$	***Ss***	***z***	***p***
Siber Zorbalık	Evet	331	25,52	2,6	-3,306	0,001*
	Hayır	192	27,26	6,07		
	Toplam	523	26,16	4,3		
Problemli İnternet Kullanımı	Evet	331	91,8	43,59	-3,206	0,001*
	Hayır	192	102,7	42,66		
	Toplam	523	95,8	43,53		
Riskli İnternet Davranışları	Evet	331	28,85	7,82	-5,252	0,001*
	Hayır	192	32,76	10,06		
	Toplam	523	30,29	8,9		

*p<.05

Tablo 6'da görüldüğü gibi, Mann Whitney U Testi sonucuna göre, öğrencilerin internet etkinliklerini ebeveynleriyle paylaşma durumları ile siber zorbalık (p=.001; p<.05) problemli internet kullanımı (p=.001; p<.05) ve riskli internet davranışları (p=.001; p<.05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. İnternette ziyaret ettiği siteleri anne ve babasına söyleyen öğrencilerin problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışları toplam puanları, ziyaret ettiği siteleri anne ve babasına söylemeyen öğrencilere göre anlamlı derecede düşüktür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, siber zorbalık ile problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışı arasındaki ilişkiye ve bu değişkenlerin çeşitli

demografik özellikler açısından incelenmesine odaklanılmıştır. Araştırma bulguları bu üç değişken arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğunu göstermektedir. Demir ve Seferoğlu (2016) ile Altundağ (2016) siber zorbalık ile problemli internet kullanımı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu doğrulamaktadırlar. Yani değişkenlerden birinin puanları arttıkça diğeri de artmaktadır. Bu durum hem problemli internet kullanımına hem de siber zorbalığa etki eden benzer değişkenlerden kaynaklanıyor olabilir. Örneğin yaş, cinsiyet ya da günlük internet kullanım süresi gibi değişkenlerin hem siber zorbalık hem de problemli internet kullanımı ile arasında anlamlı ilişkilerin olduğu bilinmektedir.

Bu araştırmada problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışları ile yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür. Araştırma sonuçları ile uyumlu olarak, lise çağında olan ergenlerle yürütülen araştırmalarda, yaş ile siber zorbalık (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007) ve problemli internet kullanımı (Eroğlu ve Bayraktar, 2017; Yüksel ve Yılmaz, 2016), arasında anlamlı farkın olmadığı görülmüştür. Buna rağmen bazı araştırmalar, yaşı büyük olan bireylerin yaşı küçük olanlara oranla riskli internet davranışı (Livingstone ve Helsper, 2008) ve siber zorbalık puanlarının (Ciminli ve Kağan, 2016; Semerci, 2017) daha yüksek olduğu göstermişlerdir.

Araştırma sonuçlarının tutarlılık göstermemesine gerekçe olarak, araştırma yapılan tarihler arasında farklılık olması ve örneklemin internete erişim olanaklarındaki farklılıklar gösterilebilir. 2008 yılında bilgisayar ve internet kullanımı daha sınırlı iken 2016 yılında bilgisayar ve internet kullanım oranı ciddi düzeyde artmış ve kullanım yaşı giderek düşmüştür. Kullanım alanının, süresinin ve çeşitliliğinin artması ile küçük yaştaki çocukların bilgisayar ve internet erişiminin kolaylaşması, siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışları bağlamında yaşlar arasında doğabilecek farklılığın ortadan kalkmasına neden olmuş olabilir. Araştırmalarda ortaya çıkan farklılık, verilerin toplandığı dönemden de kaynaklanıyor olabilir. Yaz tatilinin bitmesinden kısa süre sonra toplanan veriler ile okul döneminin ortasında ya da sonunda toplanan verilerin sonuçları farklılık gösterebilir. Yaz tatilinden sonra elde edilen veriler neticesinde, yaz tatilinde uzun süre internet kullanan çocuk ve ergenlerin siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışları puanları arasında farklılık ortaya çıkabilir. Öte yandan, araştırmaların yürütüldüğü gruplar internet erişimi bakımından farklılık gösterebilir. Daha küçük yaşlardan beri internet erişimi sağlayabilen grup ile daha geç yaşlarda internet erişimi sağlayan gruplar arasında yaşa bağlı farklılıklar çıkması normaldir. Çünkü internet kullanımına geç başlayan çocukların internette geçirdikleri süre daha kısıtlıdır ve bu süre yaşlar arasında ortaya çıkan farklılığa etki ediyor olabilir.

Diğer değişken cinsiyet ile bu araştırmada siber zorbalık ve problemli internet kullanımı arasında anlamlı farklılık bulunmazken, erkek öğrencilerin riskli internet davranışları puanları, kız öğrencilerin riskli internet davranışları puanlarına göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Araştırma bulguları ile tutarlı olarak, Livingstone ve Helsper (2008) de kız öğrencilerin riskli internet davranış puanlarının erkek öğrencilerden düşük olduğunu bildirmiştir. Ayrıca cinsiyet ile problemli internet kullanımı (Altundağ, 2016; Eroğlu ve Bayraktar, 2017) ve siber zorbalık (Demir ve Seferoğlu, 2016) arasında anlamlı bir ilişki olmadığını belirten araştırmalar da mevcuttur. Bu sonuçlar, araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Elde edilen araştırma bulgularından farklı olarak, diğer araştırmalar, erkeklerin siber zorbalık (Altundağ, 2016; Arıcak vd., 2008; Arıcak 2009; Burnukara, 2009; Cicioğlu, 2014; Ciminli ve Kağan, 2016; Çetinkaya, 2010; Dilmaç, 2009; Erdur-

Baker ve Kavşut'un, 2007; Peker, Eroğlu ve Çitemel, 2012 ve Şahin vd., 2010) ve problemli internet kullanımı (Balta ve Horzum, 2008; Berber-Çelik ve Odacı, 2013; Büyükşahin-Çevik ve Çelikkaleli, 2010; Cicioğlu, 2014; Cömert ve Ögel, 2009; Derin ve Bilge, 2016; Odacı ve Kalkan, 2010; Odacı, 2013; Özçınar, 2011; Say ve Batıgün, 2016; Yüksel ve Yılmaz, 2016) puanlarının kızlardan anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermiştir. Bulgular arasındaki tutarsızlığın nedeni, katılımcıların özelliklerinin farklılık göstermesi olabilir. Ortaya çıkan bu sonuç gerçek durumu yansıtabileceği gibi, katılımcılardan kaynaklanan yaş, internet kullanım süresi, internet kullanım alışkanlıkları ve tercih edilen internet siteleri gibi farklı değişkenlerden de etkilenmiş olabilir. Cinsiyetler arasında böyle bir farkın ortaya çıkmış olmasında kültürel özellikler de önemli bir etkiye sahip olabilir. Örneğin Türk toplumunda, erkekler daha özgür yetiştirilirken kız çocukları daha korumacı yetiştirilmektedir. Kız çocuklarına evde daha fazla sorumluluk verilirken erkek çocukları daha kontrol dışı bırakılabilmektedir. Buna bağlı olarak erkek çocukları internette daha uzun ve kontrolsüz zaman harcayabilmektedirler. Benzer biçimde, erkek çocukları internet kafeler gibi ortak internet kullanım alanlarında daha uzun süre ve özgürce zaman geçirmektedirler. Süre, içerik kontrolü ve akranlarla birlikte yapılan internet etkinlikleri gibi değişkenlerin etkisi ile erkeklerin siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışlarında artış görülüyor olabilir. Cinsiyet eşitliğinin sağlanabildiği örneklemler üzerinde benzer çalışmalar yürütüldüğünde cinsiyet ile siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışları arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmayabilir.

Araştırma bulgularına göre, İmam Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerin siber zorbalık, riskli internet davranışları ve problemli internet kullanım puanlarının Anadolu Öğretmen Lisesi, Genel Lise, Anadolu Lisesi ve Meslek Lisesinde okuyan öğrencilere göre anlamlı derecede düşüktür. Özbay (2013)'ın araştırma bulguları da İmam Hatip lisesi öğrencilerinin siber zorbalık puanlarının, diğer lise öğrencilerinin siber zorbalık puanlarından düşük olduğunu doğrulamaktadır. Buna karşın, lise türü ile siber zorbalık (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007) ve lise türü ile problemli internet kullanımı (Yüksel ve Yılmaz, 2016) arasında anlamlı bir ilişki olmadığını gösteren araştırmalar da mevcuttur. Buna ek olarak, Ciminli ve Kağan (2016), Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin, diğer liselere kıyasla, daha fazla siber zorbalık sergilediklerini bildirmişlerdir. Bu farklılığın ortaya çıkmasında farklı okul türlerinde okutulan müfredat içeriği, öğretim metotları, öğrenci-veli profili, bilgisayar ve internete ulaşım, günlük internet kullanım süresi, ebeveyn kontrolü, değerler eğitimi ve çeşitli önleyici eğitimlerin uygulanıyor olması gibi değişkenler etkili olabilir. Okullar arasında öğrenci profili farklılıkları göz önüne alındığında akademik başarı, sosyoekonomik düzey, internete erişim olanağı gibi değişkenlerin farklılık gösterdiği bilinmektedir. Konu veli profili bakımından ele alındığında, çocuklarını imam hatip lisesine gönderen veliler çocuklarına karşı daha korumacı ve kısıtlayıcı yaklaşıyor, çocuklarının internet kullanımına kontrol ve kısıtlama getiriyor olabilirler. Öte yandan internete ulaşım imkanları bakımından çocuklarını imam hatip liselerine gönderen ailelerin internet ulaşımları daha kısıtlı olabilir. Buna ek olarak, öğrenciler, boş zamanlarını nasıl değerlendirmeleri gerektiği konusunda akranları, aileleri ve öğretmenleri tarafından farklı şekilde yönlendiriliyor olabilirler. Bu farklılığın dini içerikli eğitimden kaynaklanıp kaynaklanmayacağını söylemek bu veriler doğrultusunda mümkün görünmemektedir. Siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışları ile dini eğitim arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için ek araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Elde edilen verilere göre, interneti günlük 0-2 saat arasında kullananların siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranış puanları, günlük 3 saat ve üzerinde kullananlara göre anlamlı derecede düşüktür. Yapılan araştırmanın bulguları ile uyumlu olarak, Balcı ve Gülnar (2009) Cicioğlu (2014), Derin ve Bilge (2016), Eroğlu ve Bayraktar (2017), Sırakaya (2011) ve Tahiroğlu vd. (2010), Yüksel ve Yılmaz (2016)'ın araştırma sonuçları da internet kullanım süresi arttıkça problemli internet kullanımının arttığını doğrulamaktadır. İnternette geçirilen süre arttıkça, kişilerin internet aracılığı ile sosyal çevrelerine daha kolay ulaşabilmesi ve onların bilgilerine daha kolay erişebilmesi, daha fazla yabancı kişi ile iletişim kurabilmesi, daha fazla oyun oynayabilmesi, daha fazla pornografik içeriğe maruz kalması gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Karşı karşıya kalınan bu durumlar daha fazla siber zorbalığa, problemli internet kullanımına ve riskli internet davranışlarına neden olabilmektedir. İnternette daha fazla vakit geçirmek, internete duyulan güvenin giderek artmasına yol açabilir ve bundan dolayı siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışları gibi istenmeyen durumların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Elde edilen bulgular internet sitelerini ödev amaçlı ziyaret edenlerin problemli internet kullanımı ve siber zorbalık toplam puanı interneti sosyal medya sitelerini takip etme amaçlı kullananlara göre anlamlı derecede düşük olduğunu göstermektedir. İnternet sitelerini ödev amaçlı ziyaret eden öğrencilerin riskli internet davranışları toplam puanlarının interneti sosyal medya, oyun ve diğer siteleri ziyaret etmek amacıyla kullananlara göre anlamlı derecede düşük olduğu görülmektedir. Sosyal medya kullanımı arttıkça problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışları puanlarının da arttığı görülmüştür. Problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışları ile ilişkili olabileceği düşünülen internet sitelerinin sosyal medya siteleri olması bu durumun doğal sonucudur. Sosyal medya sitelerinin mesaj, durum güncellemesi, profil oluşturma, video ve fotoğraf paylaşma gibi özelliklerinin olması ve bunların kötüye kullanıma müsait olması sebebiyle, sosyal medya kullanımı ile birlikte problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışları puanlarının artması doğal karşılanabilir. Bulgularla uyumlu olarak Ceyhan (2008), Derin ve Bilge (2016) ve Yüksel ve Yılmaz (2016) yürüttükleri araştırmalarda, interneti oyun, sohbet ve eğlence amaçlı kullanan öğrencilerin problemli internet kullanım puanlarının, interneti araştırma ve bilgilenme amacıyla kullanan öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bulmuşlardır. Buna ek olarak Semerci (2017), internet kullanım amaçları ile siber zorbalık arasında anlamlı bir ilişki olmadığını belirtmiştir.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise, internette ziyaret ettiği siteleri anne ve babasına söyleyen öğrencilerin problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışları toplam puanlarının, ziyaret ettiği siteleri anne ve babasına söylemeyen öğrencilere göre anlamlı derecede düşük olduğudur. Altundağ (2016)'ın bulguları da internet aktivitelerini ebeveynleri ile paylaşan ergenlerin, siber zorbalık puanlarının anlamlı düzeyde düşük olduğunu doğrulamaktadır. Ziyaret ettiği internet siteleri hakkında anne ve babasına bilgilendirme yapmayan öğrencilerin, anne ve babalarının onaylamayacağı ve/veya problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışlarının yordayıcısı olabilecek içeriklere sahip internet sitelerini tercih ediyor olabilecekleri düşünülmektedir. Öğrencilerin, anne ve babaları ile ziyaret ettikleri siteleri paylaşmamalarındaki en önemli gerekçelerden biri, şiddet içerikli oyun, pornografi, olumsuz örnek oluşturabilecek içerik gibi

anne-babaların onay vermeyeceği internet sitelerinin bulunması olabilir. Öte yandan ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin niteliği de ergenlerin internet kullanım tercihlerini ve internet etkinliklerini ebeveynleri ile paylaşmalarını etkiliyor olabilir. Say ve Batıgün (2016) ergenlerin problemli internet kullanım davranışlarına anne-baba ile olan ilişkilerin kısmi aracılık ettiğini bildirmişlerdir. Başka bir deyişle, anne ve babası ile sağlıklı bir ilişki geliştiremeyen ergenler, interneti problemi kullanmaya daha yatkındırlar. Öte yandan Derin ve Bilge (2016), aile ilişkilerindeki doyum ile problemli internet kullanımı arasında bir ilişki olmadığını belirtmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen bilgiler doğrultusunda ebeveynler, eğitimciler, medya ve araştırmacılara yönelik olmak üzere bazı öneriler geliştirilmiştir.

Ebeveynler için öneriler. İnternet etkinliklerini ebeveynleri ile paylaşan ergenlerin siber zorbalık, problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışları puanlarının düşük olduğu görülmüştür. Bu sonuca bağlı olarak, özellikle ziyaret edilen internet sitelerinin takibi için, ebeveynler çocuklarının internet kullanımında, aile ortamlarına uygun, gerçekçi ve uygulanabilir bir internet kullanım öz disiplini geliştirmelidirler. Aile içinde oluşturulan bu disiplin çerçevesinde, çocuklarının internet kullanım süresine gerçekçi ve sağlıklı (günlük 0-2 saat aralığı) bir kısıtlama getirilmeli, çocuk ve ergenlerin ziyaret ettikleri siteler takip edilmeli, internet aracılığı ile kimlerle iletişim halinde olduklarının kontrolü, sağlıklı ve istikrarlı bir şekilde sağlamalıdırlar. Bu kontrolü sağlıklı bir şekilde yürütebilmek amacı ile öncelikli olarak, anne babaların en az temel düzeyde internet okur-yazarlığına sahip olması önerilmektedir.

Eğitimciler için Öneriler. Öğrencilerin problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışlarından korunabilmeleri amacıyla, öğrencilerin internet faaliyetleri eğitimciler (okul psikolojik danışmanları, öğretmenler ve idareciler) tarafından takip edilmeli, gerekli bilgilerin temini ve ailelerin eğitimi için aile ile sıkı bir diyalog içinde olunmalı ve aileye bu konuda gereken rehberlik yapılmalıdır. Öğrencilerin internet kaynaklı doğabilecek tehdit ve zararlardan korunmaları için, internet kullanımında zaman yönetimi yapabilme ve güvenli siteleri tercih edebilme noktasında özdisiplin kazanmalarını sağlamak amacıyla okul personeli tarafından güvenli internet ve teknoloji kullanımı konusunda eğitici ve önleyici etkinliklerin düzenlenmesi önerilmektedir.

Medya için öneriler. Medyada özellikle gençlerin internetten hiçbir zaman uzak kalmaması, günün her vaktinde ve her ortamda sınırsızca bağlanması gerektiği ve buna uygun internet seçeneklerinin olduğu yönünde çok miktarda reklam ve yayın olduğu görülmektedir. Öte yandan, araştırma sonuçlarına göre, internet kullanım süresi arttıkça ve internet kullanımında zaman kısıtlaması yapılmadığı durumlarda problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışları artmaktadır. Buna bağlı olarak, çocukları ve gençleri internetin olumsuz etkilerinden korumak amacıyla, özellikle sınırsız kullanımı özendiren yayınların kontrol altında tutulması, gerekli olan durumlarda engellenmesi gerekmektedir. Buna ek olarak medya, çocukları, ergenleri ve ebeveynleri problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışları ve bu tehlikelerden korunma yolları konusunda eğitme sürecinde, kimi zaman okullardan daha önemli ve etkili bir yapıya sahiptir. Buna bağlı olarak medyanın eğitici görevi ve sorumluluğu çerçevesinde, halkı internetin tehlikelerine karşı bilinçlendirici yayınlar yapılmalıdır. Yazılı ve görsel medyada, bu eğitim görevini yerine getirmek adına, çocuklar için çizgi dizi, animasyon, çizgi film gibi, gençler ve ebeveynler için ise, dizi, film, eğitici programlar ve faydalı makaleler yayınlanmalıdır.

Araştırmacılar için öneriler. İmam Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerin problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranış puanları, diğer lise türlerine göre anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. İmam Hatip Liseleri lehinde ortaya çıkan bu tablonun yordayıcılarını saptamak ve diğer eğitim kurumlarında da bu yordayıcıların uygulanabilirliğini araştırmak öğrencilerin problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve riskli internet davranışları gibi tehlikelerden korunmalarını sağlamak amacıyla alan yazına katkı sağlayabilir. Bundan dolayı, İmam Hatip Lisesi'nde okuyan öğrencilerin puanlarının neden daha düşük olduğunu açıklayabilecek araştırmalar yapmak ve bu sonuçlara bağlı olarak eğitim programları hazırlamak, eğitim faaliyetleri düzenlemek ve bu etkinliklerin kazanımlarını saptamak, öğrenciler, eğitimciler ve alan içerisinde çalışan diğer kişiler için faydalı olabilir.

Kaynaklar

Akın, A. & İskender, M. (2011). Internet addiction and depression, anxiety and stress. *International Online Journal of Educational Sciences, 3*(1), 138-148.

Alao, A. O., Sodenberg M., Pohl E.L. & Alao A.L. (2006). Cybersuicide: review of the role of the internet on suicide, *Cyberpsychology & Behavior*, *9*(4), 489-493.

Altundağ, Y . (2016). Lise öğrencilerinde sanal zorbalık ve problemli internet kullanımı ilişkisi. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying, 3* (1), 27-43.

Arıcak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N. ve Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *CyberPsychology and Behavior 11*(3), 253-262.

Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research*, *34*(1), 167-184.

Arıcak, O. T., Kınay, H., ve Tanrıkulu, T. (2012). Siber Zorbalık Ölçeği'nin ilk psikometrik bulguları. *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, *9*(1), 101-114.

Arıman, F. (2007). *İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile okul iklimi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arısoy, Ö. (2009). İnternet bağımlılığı ve tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 1*, 55–67.

Balcı, Ş. ve Gülnar, B. (2009). Üniversite öğrencileri arasında internet bağımlılığı ve internet bağımlılarının profili. *Selçuk İletişim, 6* (1), 5-22.

Balta, Ö. Ç. ve Horzum, M. B., (2008). Web tabanlı öğretim ortamındaki öğrencilerin internet bağımlılığını etkileyen faktörler, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 41*(1), 187-205.

Bazarova, N. N. (2016). Sharing our lives online: Risks and exposure in social media. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, *60*(1), 190-192.

Berber-Çelik, Ç. ve Odacı, H. (2013). The relationship between problematic internet use and interpersonal cognitive distortions and life satisfaction in university students. *Children and Youth Services Review, 35*, 505–508.

Berson, I.R., Berson M.J. & Ferron J.M. (2002), Emerging risks of violence ın the digital age: lessons for educators from an online study of adolescent girls in the United States, *Journal of School Violence, 1*, 51-71.

Best, P., Manktelow, R., & Taylor, B. (2014). Online communication, social media and adolescent wellbeing: A systematic narrative review. *Children and Youth Services Review*, *41*, 27-36.

Burnukara, P. (2009). *İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç, E., Akgün, Ö.E., Kardeniz, Ş. & Demirel, F. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma teknikleri.* Ankara: Pegem.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Kardeniz, Ş., ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.

Büyükşahin-Çevik, G. ve Çelikkaleli, Ö. (2010). Ergenlerin arkadaş bağlılığı ve internet bağımlılığının cinsiyet, ebeveyn tutumu ve anne-baba eğitim düzeylerine göre incelenmesi. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(3), 225–240.

Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: an old problem in a new guise. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, *15*(01), 68-76.

Cansever, B. (2013). Ergenlerin internet kullanımın toplumsal ilişkilerde yarattığı sorunlar. Melek Kalkan ve Canani Kaygusuz (Ed.) içinde, *İnternet Bağımlılığı Sorunlar ve Çözümler*. (s. 193-210) Ankara: Anı.

Cengizhan, C. (2003, Aralık). *Bilgisayar ve internet bağımlılığı*. IX. Türkiye'de İnternet Konferansı, İstanbul.

Ceyhan, E. (2008). Ergen ruh sağlığı açısından bir risk faktörü: İnternet bağımlılığı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 15,* 109–116.

Cicioğlu, M. (2014). *Öğrencilerin problemli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarına ilişkin görüşleri.* Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Ciminli, A , Kağan, M . (2016). Ergenlerde sanal zorbalık ve mağduriyetin cinsiyet, sınıf, okul değişkenleri ve kişilik özellikleriyle ilişkisinin incelenmesi. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*, *3*(2), 14-34.

Cömert, I.T. ve Ögel, K. (2009). İstanbul örnekleminde internet ve bilgisayar bağımlılığının yaygınlığı ve farklı etkenlerle ilişkisi. *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine*, *6*(1), 9-16.

Çağır, G. ve Gürgan, U. (2010). Lise ve üniversite öğrencilerinin problemli internet kullanım düzeyleri ile algılanan iyilik halleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(24), 70–85.

Çelen, F. K., Çelik, A. ve Seferoğlu, S. S. (2011). Çocukların İnternet kullanımları ve onları bekleyen çevrim-içi riskler. *Akademik Bilişim*, 2-4.

Çetinkaya, B. (2010). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde siber zorbalığın yaygınlığı.* Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Davis, R. A., Flett, G. L., & Besser, A. (2002). Validation of a new scale for measuring problematic Internet use: Implications for pre-employment screening. *CyberPsychology & Behavior*, *5*(4), 331-345.

Demir, Ö , Seferoğlu, S . (2016). Bilgi okuryazarlığı, internet bağımlılığı, sanal aylaklık ve çeşitli diğer değişkenlerin sanal zorbalık ile ilişkisinin incelenmesi. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*, *3*(1), 1-26.

Derin, S., & Bilge, F. (2016). Ergenlerde internet bağımlılığı ve öznel iyi oluş düzeyi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *6*(46), 35-51.

Dilmaç, B. (2009). Sanal zorbalığı yordayan psikolojik ihtiyaçlar: Lisans öğrencileri için bir ön çalışma. *Educational Sciences: Theory and Practice*, *9*(3), 1291-1325.

Dursun, Ö. & Akbulut, Y. (2010). Investigation of cyberbullying victimization and communication styles in a hybrid learning environment. In *IODL & ICEM International Joint Conference and Media Days, Eskisehir, Turkey*.

Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eğitim Araştırmaları*, *27*, 31-42.

Erdur-Baker, Ö. & Topçu, Ç. (2008). Siber Zorbalık. Deniz Deryakulu (Ed.) içinde, *Bilişim teknolojileri öğretiminde sosyo-psikolojik değişkenler.* (s. 105-123). Ankara: Maya Akademi.

Eroğlu, Y. (2011). *Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Eroğlu, A., & Bayraktar, S. (2017). İnternet bağımlılığı ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi.

Esen, E. (2010). *Ergenlerde internet bağımlılığını yordayan psiko-sosyal değişkenlerin incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Estitüsü, İzmir.

Güvenir, H. A. (2005). Türkiye'de internet. *Dergi Bilkent, 4*, 8–9.

Henkoğlu, H. Ş., Mahiroğlu, A., ve Keser, H. (2015). Ortaokul öğrencilerinin bilgiye erişim aracı olarak İnternete yaklaşımları: Betimleyici bir çalışma. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 6*(1), 72-110.

IWS-İnternet Dünya İstatistikleri (*Internet users in the World) (2017).* İnternet'ten 17.03.2017'te erişilmiştir. http://www.internetworldstats.com /stats.html

Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (25.Baskı) Ankara: Nobel.

Kurtaran, G. T. (2008). *İnternet bağımlılığını yordayan değişkenlerin incelenmesi. Yayınlanmamış* Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Lenhart, A., Madden, M. & Hitlin, P. (2005). *Teens and technology: Youth are leading the transition to a fully wired and mobile nation*. İnternet'ten 27.01.2014'te erişilmiştir. http://www.pewinternet.org/Reports/2005/Teens-and-Technology.aspx

Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents' experience related to cyberbullying. *Educational Research*, *50*(3), 223-234.

Livingstone, S. & Helpser, E. (2008). Parental mediation of children's Internet use, *Journal Of Broadcasting & Electronic Media, 52,* 581-599.

Makas, Y. (2008). *Lise öğrenimi gören gençlerin internet kullanımının psikososyal durum ile ilişkisi.* Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Odacı, H. ve Kalkan, M. (2010). Problematic internet use, loneliness and dating anxiety among young adult university students. *Computers & Education, 55,* 1091–1097.

Odacı, H. (2013). Risk-taking behavior and academic self-efficacy as variables accounting for problematic internet use in adolescent university students. *Children and Youth Services Review*. *35*, 183–187.

Ögel, K. (2012). *İnternet bağımlılığı, internetin psikolojisini anlamak ve bağımlılıkla başa çıkmak.* İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Özbay, A. (2013). *Ergenlerde siber zorbalık, siber mağduriyet, aleksitimi ve öfke ifade etme biçimleri arasındaki ilişki.* Yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özcan, N. K., & Buzlu, S. (2005). Problemli internet kullanımını belirlemede yardımcı bir araç:"internette bilişsel durum ölçeği" nin üniversite öğrencilerinde geçerlik ve güvenirliği. *Journal of Dependence*, *6*, 19-26.

Özçınar, Z. (2011). The relationship between internet addiction and communication, educational and physical problems of adolescents in North Cyprus. *Australian Journal of Guidance and Counselling, 21*(1), 22-32.

Özel, S. (2013). *Lise öğrencileri arasında siber zorbalık, siber mağduriyet, depresyon ve benlik saygısı ilişkisi.* Yüksek lisans tezi. Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Peker, A., Eroğlu, Y. ve Çitemel, N. (2012). Boyun eğici davranışlar ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkide cinsiyetin aracılığının incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, *9*(1), 205-221.

Peker, A. (2013). *İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemli internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisi.* Doktora tezi. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Rosmalen-Nooijens, K., Wong, S. L. F., Prins, J., & Lagro-Janssen, T. (2017). Young people, adult worries: Randomized controlled trial and feasibility study of the internet-based self-support method "Feel the ViBe" for adolescents and young adults exposed to family violence. *Journal of Medical Internet Research*, *19*(6), e204.

Say, G., ve Batıgün, A. D. (2016). Problemli internet kullanımı ile ebeveyn-ergen ilişki niteliği, yalnızlık, öfke ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkilerin incelenmesi *Düşünen Adam, 29*(4), 324-334.

Sayar, K. (2002). Psikolojik mekan olarak siberalan. *Yeni Symposium. 40*(2), 60–67.

Semerci, A. (2017). Lise öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet durumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *25*(4), 1285-1300.

Serin, H. (2012). *Ergenlerde siber zorbalık / siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri.* Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sırakaya, M. (2011). *Öğretmen adaylarının problemli internet kullanımı ve internet öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Slonje, R. & Smith, P. K. (2008), Cyberbullying: Another main type of bullying. *Candinavian Journal Of Psychology, 49,* 147-154.

Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö. ve Er, S. H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*, 257-270.

Şahin, M., Aydın, B. ve Sarı, S. V. (2012). Cyber bullyıng, cyber vıctımızatıon and psychologıcal symptoms: a study ın adolescents. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, *41*(1), 53-59.

Tahiroğlu, A. Y., Çelik, G. G., Fettahoğlu, Ç., Yıldırım, V., Toros, F., Avcı, A. ve diğerleri. (2010). Psikiyatrik bozukluğu olan ve olmayan ergenlerde problemli internet kullanımı. *Nöropsikiyatri Arşivi, 47*, 241-246.

Tutgun, A. (2009). *Öğretmen adaylarının problemli internet kullanımlarının incelenmesi.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK): *Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması (2014).* İnternet'ten 25.12.2014'te erişilmiştir. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028

Yılmaz, H., (2010). An examination of preservice teachers' perceptions about cyberbullying. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education, 6*(4), 263-270.

Yılmaz, M. F. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşlarının problemli internet kullanımı ve bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Yücel, N. & Gürsoy, F. (2013). Ergenlerin akran ilişkileri ile yalnızlık düzeylerinde internet kullanımının etkisi. Melek Kalkan ve Canani Kaygusuz (Ed.) içinde, *İnternet Bağımlılığı Sorunlar ve Çözümler.* (s. 211-230). Ankara: Anı.

Yüksel, M., & Yılmaz, E. (2016). Lise öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, *15*(3), 1031-1042.

Zorbaz, O. (2013). *Lise öğrencilerinin problemli internet kullanımının sosyal kaygı ve akran ilişkileri açısından incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Extended Summary

The Investigation of The Relationship among Cyber Bullying, Problematic Internet Use and Risky Internet Behaviors

Today, technological developments and innovations are reshaping the whole world. These innovations can be summarized as the opportunities for relaxation and acceleration in communication, easy access to information, expansion of educational opportunities, new ways of socialization and so on. Individuals of all age groups in the society are directly or indirectly, affected by this change. One of the essential factors in this progress of change is the widespread and active use of internet. As it is the case in our country, internet is widely used all over the world. Internet World Stats (March 2017) shows that 49.6% of the world population, 77.4% of the Europe population and 59.6% of the Turkish population use internet and the daily usage rate has increased by 93.8% since 2000. The age when the computer and Internet use are highest is 16-24, and followed by 25-34 age group. According to the educational status, it is seen that the biggest group using the computer and the internet is the most educated (college, faculty or more) people with 95.6% and it is followed by those who have graduated from high school and equivalent education institutions with 86.4%. Additionally, the level of internet use decreases as education level declines.

Despite its benefits such as rapid access to information resources, socialization, online instant communication, information technologies can increase the likelihood of health problems such as sleep disorder, posture disorders, obesity, and loss of life, loneliness, loss of academic achievement, increased possibility of sexual exploitation, fraud, easy communication with malicious people, being easily involved in terrorist incidents and provocative activities, violence and cyber bullying. In addition, many studies show that cyber bullying, problematic internet use and risky internet behavior appear with the increase of internet use among adolescents. That's why, by investigating relationship among cyber bullying, problematic internet use and risky internet behaviors and the analysis of these variables according to various demographic features, this current study is crucial to minimize the victimization or damage caused by the internet and provide relevant information for the literature, and at the end to protect children and young people from these harms. Furthermore, according to the results reached at the end of the study, the subsequent applications are also important to provide information about training activities and prevention studies.

This study aims to examine the relationship among cyber bullying behaviors and problematic internet use and risky internet behaviors of students in high school and investigate these variables in terms of demographic features such as age, gender, type of school, daily internet use period, preferred internet sites, the duration and content control of parents in internet use of their children. This research is based on relational screening model and it is surveyed during 2014-2015 academic year, among 523 students who gets education at various high schools in Bolu Province, Gerede District. To collect data, "Personal Information Form", "Cyberbullying Scale", "Cognitive Position on Internet Scale", "Risky Internet Behaviors Scale" are used. Descriptive statistics, Saphiro Wilk's as normality test –because the data did not show normal distribution- Mann Whitney U and Kruskal Wallis H test are used while analyzing the data.

As a result of the analysis, there is a moderate-level positive correlation between cyberbullying, problematic internet use and risky internet behavior. It is found that there is not a meaningful difference in the cyberbullying and the problematic internet use of students based on their gender, however the male students are found to have higher scores in the risky

internet behavior scale than female students. It is seen that the scores of the risky internet behavior scale, the problematic internet use and the cyberbullying of the students from religious vocational high school is relatively low compared to the students from other high schools. The problematic internet use, the cyber bullying and the risky internet behaviors of the students using internet for 0-2 hours per day are significantly lower than the students using internet 3 hours and over per day. The problematic internet use, the cyber bullying and the risky internet behaviors of the students following the homework websites are significantly lower than the students following the social media websites on internet. The cyberbullying, the problematic internet use and the risky internet behavior scores of children who do not share the websites they have used online with their parents are relatively high compared to the students who share it with their parents. There is not a meaningful difference in the scores of students' cyberbullying, the problematic internet usage and the risky internet behavior based on their age.

Some suggestions for parents, educators, media and researchers may have been made in line with the information obtained from the research. The parents should develop a self-discipline mechanism for internet use at home within the family about the time and content control of their children's internet use. In order to protect students from threats and harms that may be caused via internet, it is suggested to organize educational and preventive activities on healthy internet and technology use by school staff in order to ensure time management in internet use and to gain self-discipline in choosing secure websites. In order to protect children and adolescents from the adverse effects of internet, it is necessary to prevent the broadcasts that encourage unlimited use, especially in the media, and it should be controlled if necessary. In addition, in the context of the media's educational role and responsibility, public awareness and educational programs should be made against such threats on internet. It may be useful for students, educators and other people working in the field to encourage research in explaining why the scores of the students studying at Religious High School are lower and how to prepare training programs, to organize training activities and to examine the achievements of these activities depending on these results.